

БУРУНГИ САЙЛОВЛАР

Икки пардали пьеса

БИРИНЧИ ПАРДА

Бу пардада қатнашадилар:

Қодирқул — эски мингбоши бўлиб, ҳозирда янги сайлов муносабати билан, вақтлича ўриндан тушиб турган, кўркам бир киши, 41 ёшда.

Ҳасан ака — ола соқол, семиз, хунук бир киши, 57 ёшда.

Нурмат ака — яхши кийимли, оқ соқол, ориқ бир киши, 60 ёшда.

Имом — маҳалла имоми, маълум қиёфатда, 70 ёшда.

Мирза — очиқ башара, ўртача кийимли, зиёли бир киши, 30 ёшда.

Холмат — чапан кучер, 32 ёшда.

Рустам — старший, 40 ёшда.

Саҳна икки турли бўлади: 1) саҳна бўлмаган жойда ўйналса — халқ ўртасида бир дона кенгроқ намаз кўрпача солинган, бир томонда — ёзув столи, қалам, давот, яна бир томонда — бир-икки дона курси; 2) саҳна бор жойда эса, бир мингбошининг мумкин қадар безакли ҳам дабдавали уйи кўрсатилади.

Биринчи мажлис

Қодирқул ёлғиз, бир оздан кейин Ҳасан, Нурмат киради.

- Қодирқул (*ўз-ўзига*). Хайр, кўрасан-да. Бу мингбошилиқ менга осонлик билан тушган эмас. Мен ким?
- 10 Мени Қодирқул, дейдилар. Менинг ҳар ишга кучим етади, иш деганни қотираман. Оёғимдан ер юзи, қамчимдан ҳамма жонворларнинг изи титрайди. Бу мингбошилиқнинг ҳар бир соққаси бир камбағалнинг бир ойлик овқат пулига тушган-а! Икки йилдан буёқ энди ҳоким, пристав, қўрбоши, старшийларга пораларнинг ўрнини тўлдира олдим. Бу йил домла ҳазратлари, эликбоши, аҳли расталар, бойлар, оқсоқолларга берган тўн, зиёфатларнинг чиқимларини тўлаб, келаси йил яна сайланиб қолганимда, бирор нарса ишлаб оларман.
- 20 Ҳали мунча қарз, чиқимларнинг устига икки қизни узатиш, бир ўғилни уйлантириш, бир хатна тўй ҳам бор. Айниқса, бу хатна тўйни улоқсиз ўтказиб бўлмайди. Иннайкейин, ўзимга бир моҳпайкар қиз олиш, буларнинг устига янги иморат солиш, муросаи мадора учун маҳалланинг масжидини янгилаб бериш каби анча можаролар бор. Бир кун айбдор бўлиб қолиш бўлса, кўз олдинда эчкининг соқоли каби ликиллаб тургандек гап. Негаким, бу рус тўраларига ишониб ҳам бўлмайди. Бугун биттаси кетса, эртага яна биттаси келади.
- 30 Тез-тез танглайини мойлаб турмасанг, ғужурлагани ғужурлаган. Шунинг учун қирқ-эллик таноб яхши ер, бир таноб-ярим таноб боғча-моғча қилиб қўйсак, бир кунимизга яраб қолар. Амалдан тушиб қолган чоқда мардикорликка ҳам ярамаслигимиз аниқ. Ит ҳам, бит ҳам кун кўради. Гап хон бўлмасанг ҳам хон тақлид умр ўтказишда қолган. Охират бўлса, ўз йўлида. Беш вақт намозни жойи келганда ўқиб, рўзани тутиб, унча-

мунча закотни бериб турсанг, бўлди-да. Жуда бўлма-са, бирор марта Байтиллога бориш, муллажиринг бўлгандан кейин уламо-эшонлар қанот-қуйруқ бўлиб, аршга учиш — мана бу ерда турган гап. (*Тўхтаб.*) Бу эликбошининг нимага дараги йўқ-а? Ҳа, бу мохов ўшаларга сотилса ҳам сотилур. Негаким, қиёмат қўшнидан, деган бемаъни гапга учиб, шу падар лаънатни кўчириб, жойини олиб бермадим, хато ўзимда, менга мингта бундай камбағал қўшнидан шундай кунларимда керак бўладиган Ҳасан аканинг бир оёғи яхшироқ эканлиги энди эсимдан чиқмасин. Қўлга оламан-ку-я, бола-ни юборай-чи. (*Чиқади.*) 10

Ҳасан билан Нурмат кирадилар.

Ҳасан (*ярим товушда*). Акам жуда ҳам оёғи куйган товуқдек питиллаб қолибди-ку, аҳволинг шу экан-у!

Нурмат. Айтганингдек, тухуми қисилиб қолган товуқдек кўзлари чиқай-чиқай дейди. Қалла қанд ушатадиган жойда кучаниб қолганга ўхшайди. Сан билан бизга Қодирқули бўлсин, Подирқули бўлсин (*бармоқ уchlари билан пул санагандек*), мана бу надирматнинг кулоғи ёғлик бўлсин. Нима дединг? 20

Ҳасан. Бўлмасам-чи, кун сайин ҳамма нарса шунга қараб йўрғалайди. Бироқ, у томон ҳам Ҳанифа хо-ланинг тугунчасидек тўппайиб тушди-да. Сатта бешта-ликдан кўк қарғанинг боласидек учирма қиляпти-да.

Нурмат. Оббо, азаматлар-ей! Юрагим озиб кетди-я!..

Ҳасан. У ҳам ёмон одам эмас-ку.

Нурмат. Янгининг нодонлиги бўлса, эскининг қадрдонлиги бор. 30

Ҳасан. Мана, мана шу, бўлмаса, бу ҳумпардан ўзининг хўп яхши хабаринг бор. Ҳовлимга ит кирса, тумшуғи бетимга тегай дейди. Неча марталаб илтимос қилдимки, ака, бунақа мингта сарпоёқдан биздек бирта ҳўл таёқ яхши. Шунинг жойидан озроқ олиб беринг, биз ҳар бир кунингизга керакмиз, дедим. Қайда?! Аҳа!

Мендан бошқа одам бўлса, ҳозир чиккасини пукка қилади. Бироқ зор қолғур битта ишимни битирай-битирай, деб қўйган-да.

Нурмат. Қайси ишни?

Ҳасан. Ана у мен оламан деб турган ерни Дўстматбойнинг чоракори олиб қўймадими? Била туриб сўрайсиз-а!

Нурмат. Биламан, биламан. Тунов кун қози домла иложини қиламиз, деган эди-ку.

10 Ҳасан. Бир-икки кун бўлди, сизга айтганим йўқ, Дўстматбой «Мен сотганим йўқ, ўн икки йилдан буёқ хизмат сингдиргани учун бердим», деб байту ғазал топишиб турибдир.

Нурмат. Айтганингиздек, мингбошини ўзининг ҳам димоғи шишиб қолибдир. Йўқса, қози домлага минг қилса, куёвлик ҳурмати бор. Бир оғиз айтса, ер юзида ривоят қуриб кетганми? Ҳар йўл билан олса бўлади. Ўзларига йўсун эди. Ҳе...

20 Ҳасан. Эрта билан сўз берди. Ушанинг учун жоним лиқиллаб, ҳар бало бўлса ҳам бўла қолсин, деб ўлмоқдаман. Йўқса, Ортиқ бойваччани сайлаб юбор-сак-ку, бўлганимиз бўлди демак.

Нурмат. Кел, қўй энди, баъзи нарсаларни пул билан қўлга киритиб бўлмайди. Мана, мана қарамайсанми? Агар шу мингбошилиқдан тушса, бутун ишларим ўлади-я! Ишларимиз биткунча бу йил бўлса турсин, яна сайлов бор-ку!

Домулла киради.

Иккинчи мажлис

30 Бурунғилар, домулла, бир оздан кейин Қодирқул.

Домулла (*салом, фотиҳа*). Ҳазор, ҳазор олам мингбошимизнинг обрўйига обрў қўшсин! (*Фотиҳа, хўш-бошдан кейин.*) Қани эллиқбоши, нима хуш хабарлар бор?

Ҳасан. Энди, тақсир, бўладирлар, деган умидларимиз бор.

Д о м у л л а. Илоҳим, шундай бўлсин. Оқшом кирган эдим, додхоҳ: «Ҳасан акам фрискўфнинг олдиларига кетган эдилар, дараклари йўқ», дедилар. Уч хуфтонгача интизорлик тортдик-да. Хуллас, бизни ҳам бир оз хотиржам қилинг. Аниқ хабарми шу? Рукуъ, сужуд-да ҳам хаёлимиз паришон бўлди-да.

Ҳ а с а н. Ҳа, тақсир! Узим ҳам худди соат учгача тунадим-да. Йўқ, келиб кўп гапирмадилар-у, шунчалик марҳамат қилдиларким: «Хотиржам бўлсин, ўзи ўрнида қолар», дедилар.

Д о м у л л а. Хайрият-хайрият, субҳи содиқ вақти экан, шояд фариштаҳойи гузарон «омин» деган бўлсалар. Нима дедингиз?

И к к о в и. Илоҳим, тақсир, нафаслари муборак бўлсин!

Н у р м а т. Гап шундай, улуғларимизнинг кўнгли хурсанд бўлибди. Фрискўф тўранинг ўзи яхши одам, яхши-да, заршунос.

И к к о в и. Ҳа, тақсир!

Қ о д и р қ у л киради.

Қ о д и р қ у л. Ассалому алайкум! Бормисиз, Ҳасан ака? *(Туриб ўтиришдан кейин.)* Келинг, Нурмат ака, хуш келибсиз!

Н у р м а т. Қелдик, додхоҳ, хушвақт бўлинг!

Қ о д и р қ у л. Домулла билан тонг отгунча кутсак-а!

Д о м у л л а. Янги, фақир ҳам шу музокаранинг устида эдим.

Ҳ а с а н. Қуруқ келишга уялдик-да.

Қ о д и р қ у л. Қани, бўримисиз, тулки?

Д о м у л л а. Хизру Илёс, дея беринг. *(Кулиш.)*

Н у р м а т. Ҳа, ҳа, тўғри!

Ҳ а с а н. Бизнинг ота-бобомиз тулки эмасми? *(Кулиш.)* Қани ёрлиғини олайлик.

Қ о д и р қ у л *(тугунчақдан Ҳасанга кимхобдан, Нурматга атласдан тўн кийгиза туриб).* Хўп, акалар, бизни ёрлиғдан қочирган жойларингиз борми? Бу ҳозир учидан-да, қутлуқ бўлсин!

Домулла жим.

Иккови. Қуллуғ, додхоҳ, саломат бўлинг!

Қодирқул (*ҳазил билан*). Домулла, «Қутлуғ бўлсин», демайдиларми?

Домулла (*устига қараб қўйиб*). Биз энди нимага ҳам қутлуқ-қуллуқ деймиз? Дунёи боумид, таъзияни ташлаб келган эдик.

Иккови. Эй тақсир, сизга бўлмай иложи борми? Додхоҳ ҳазил қилдилар-да. Қани, додхоҳ!

10 Қодирқул (*кийгиза туриб*). Ишқилиб, домуллардан бир нарсани қочириш қийин-да.

Домулла (*кийиб*). Ахир, биз пайғамбарларга меросхўр-да. Бизнинг ҳар бир дуомизга минг тўн берсалар арзийди.

Иккови. Тўғри, тўғри.

Утириш, фотиҳа.

Домулла. Қани, илоҳим, додхоҳнинг бу дунёда мансаб ва равнақлари сарбаланд бўлиб, охиратда фирдавсга сазовор бўлсинлар. (*Фотиҳа*.)

20 Ҳаммаси. Муборак, муборак!

Домулла (*таъзим билан*). Қуллуқ, қуллуқ!

Қодирқул. Қани, Ҳасан ака, нима хуш хабар?

Ҳасан. Фрискоф тўра ҳоким тўрамининг олдиларидан келдилар: «Бориб айт, мингбоши хотиржам бўлаверсин, ўрнида қолса керак», деб айтдилар. Хурсандлигимдан бошқа гапни сўрамай югуравердим.

Домулла. Ҳай, ҳай, бошқаси нимага керак? Шунинг ўзи ҳам айни марҳамат-да.

30 Ҳасан. Энди, додхоҳ, биз, у томондан, бир ҳисобда хотиржам бўлсак ҳам, нариги томондан, хабарсиз туришимиз яхши эмас. Кандидатингиз билан Ортиқ бойвачча томонида ҳам тўплар кучли, улар ҳам ўз олдида бўзчининг моксидек ғириллаб юришибдилар. Ортиқ бойвачча томонида бўлса, айниқса, бир-иккита усули жаҳид домулласи билан (*домуллада ўзгариш*), бир-иккита калтадум мусулмондан чиққан ўрислар тўпланишиб, хейли зақун тўқинмоқдалар.

Қодирқул. Бу тўғрида айб ўзимда. Бултурдан буён ҳоким тўра: Қарамоғингдаги мактабни йўқот, бўлмаса бошингга бало бўлади, деб юз марта айтгандир. Мен аҳмоқ, бунинг ҳеч бир фаҳмига етмай, хат-саводни тез чиқаришига қизиқиб, ҳеч бўлмаса, ўғлимнинг саводи чиқиб қолсин деб ҳалигача судраб келдим. Энди менинг оёғимга осилибди-я! Малъунлар!

Домулла. Энди қофияси кетмасин. Бу ҳаромиларнинг имони борми? Қофир нима, булар нима? Буларнинг мактаблари у ёқда турсин, шариати фаррога амал қиламан десангиз, домуллаларини бутун сангисор қилиш лозим бўлади. Неча мартаким зикр қилдим, чандон парво қила кўрмадилар. Бовужуд, ҳоким тўранинг ўзлари ғайри дин бўла туриб, шу зиндиқларнинг чулчитлигини билиб айтган эканлар. 10

Қодирқул. Э, унинг иши жуда осон. Ҳозир битта қоғоз ёзиб берсак, сискной отдел бир кунда йўқ қиладир.

Иккови. Албатта!

Домулла. Бир онда йўқ қилсин у малъунларни. 20
Ҳаммаси. Ҳа, ҳа, тақсир, иншоолло, бўлади.

Қодирқул. Энди сиз нима демоқчисиз, Ҳасан ака?

Ҳасан. Энди тўғри, икки-учта калтадум билан ўн саккизта яланг оёқ камбағалнинг қўлидан ҳеч нарса келмайди-ю, мана у кандидатлигингиз пулни катта сарф қилиб, беш-ўнта кузурларимизни қўлга олай-олай деб қолди. Мана шу иш бизнинг соққамизга анча халал берадиганга ўхшайди. Фрискоф тўранинг гаплари жуда бошқа-ю, минг қилса ўрус тўраси-да, ишониб бўладими? Нима дейсизлар? 30

Иккови. Ҳа, ҳа, кофирнинг имони борми?

Қодирқул. Уларни қўлга олиб бўлмайдими?

Ҳасан. Нимага бўлмасин? Сизга бир оз оғир келшигини бор.

Қодирқул. Нимага оғир келсин? Бир гап борким, маърака мардники, етса пул, етмаса жон, дегандек, номус қолса бўлди.

Ҳаммаси. Ҳа, ҳа, албатта, шундай.

Қодирқул. Нима қилиш керак, айтинг-чи?

Ҳасан. Энди меним ақлим шуким, ўшал кандидатингиз томонига ўтганларни қўлга олиш учун бу кун кечаси ҳар қандай қилиб бўлса ҳам, мана бу Нурмат акамнинг ҳовлисига чақириб, бир оз зиёфатча билан кўнгилларини топиб, биттадан тўн билан беш-ўн сўмдан пул берсак, шояд қўлга олиб қолармиз, дейман. Нима дедингиз, Нурмат ака?

10 Нурмат. Жуда тўғри гап, агар бу кун биз шу ишни бажаролмасак, ютқизиб қўямиз. Негаким, ҳозир тўп учта. Учта қути қўйилгандан кейин соққада барака қолладими? Нима дейсиз, домулла?

20 Домулла. Албатта, албатта, лекин мавқеи келганда, биз ҳам сўзлаб ўтайлик. Масалан, бу ойнадан ҳам равшандирким, одам қайси томонда кўп бўлса, соққа ҳам ўшал томонда кўпроқ бўлади. Шунинг учун бу кунги зиёфатларингизга бир-икки маҳалланинг имомларини, бир-икки нафар мударрислардан, иложи бўлса Миён Фано ҳазрат билан Собир эшонимизни чақириб, биттадан тозароқ жомаварлардан кийгизилса, тагин яхшироқ бўлур эди.

Иккови. Албатта!

Қодирқул. Уларни буйруқдан кейинги зиёфатга чақирсак ҳам бўлади.

Домулла. Бунда бошқа фазилатли ҳикмат бор-да.

Қодирқул. Қани?

30 Домулла. Авомунноснинг кўзига саллан бомужарради кўриниши билан инон ва ихтиёри қўлдан кетадир. Маълумки, бизнинг саллаларимизда бўлган сиёсат ҳаллоқунинг қиличидан ҳам ўткирдир. Мана, шунинг учун ҳалиги зотларимиз хурсанд бўлиб, бир қанча шогирд ва муллаваччалари билан бирга шу томонга қўшилсалар, авомуннос билан ихтиёр оқиб кетадилар, деб зан этамиз-да. Бу холис бизнинг хайрихоҳлигимиз. Нима дедингизлар?

Ҳаммалари. Тўғри, раҳмат, тақсир.

Домулла. Ҳа, ҳа, ахир. (Дуо қилиб, нос чекадир.)

Қодирқул. Хўш энди, бўлмаса домулланинг гаплари ҳам тўғри. Зиёфатнинг анжомида гап йўқ. Нега-

ким, нонни ҳар қанча бўлса ҳам уйда ёпиб берадилар. Ҳозир уч тандирда пайваст нон ёпишмоқдадир. Тўрт-беш чакса гуруч билан битта бўрдоқи элтиб берамиз. Ширавор ҳам бор, энди шу, тахминан нечта тўн билан қанча пул керак? Шунни айтинг.

Ҳ а с а н. Нурмат ака, сиз тахминга устасиз.

Н у р м а т. Энди вақтнинг ўзи шундай нозик келди. Оз бўлса эплаб, кўп бўлса сеплаб кўришнинг замони эмас, қопчиқни ўйнатадиган майдон бу. Менимча, ўрта қилиб айтганда, беш юз сўм пул билан йигирма бешта 10
англо, авсат тўн етар, дейман.

Д о м у л л а. Етмаса, ораси яқин эмасми?

Ҳ а с а н. Ҳа, нима? Бир қадам.

Қ о д и р қ у л. Ишқилиб, сизлар қўлтиғимда бўлгандан кейин менга нима ғам?

Ҳ а м м а с и. Қуллуқ, додхоҳ! Сиз саломат бўлинг!

Қ о д и р қ у л. Айтгандек, Муҳаммадолим акам нима дейди?

Ҳ а с а н. Бугун пешинга уч юз сўмни етказаман, деган эди. 20

Қ о д и р қ у л. Ундай бўлса, тўн тайёр. Менимча, кечиси олиб борган яхшироқ. Нима дедингиз?

Ҳ а м м а с и. Албатта!

Қ о д и р қ у л. Қўй билан гуручни Холмат элтиб беради. Олим акам шулни олиб келса, тўғри ўзини юборман. Домулла, Зокирга бир хат ёзиб берсинлар. Бориб икки юз сўм ола кетинг (*туриб, қоғоз олиб*), қани, домулла, Зокир акага бир эллик хат ёзинг.

Д о м у л л а. Бизнинг хатимиз андак бадхатроқмикин? Эшони мирзо қайдалар? 30

Қ о д и р қ у л. Э, майли, ёза беринг, ишқилиб, бир қора чизик бўлса бўлди-да!

Д о м у л л а (*уятли*). Йўғ-е, жуда ҳам бўлмағур-да, бўлмаса бажонидил эди-ку!

Қ о д и р қ у л (*истеҳзо билан*). Икки юз сўмнинг ўзини ҳам ёзолмайсизми, қанақа гап бу?

Д о м у л л а (*бўйнига олиб*). Тўғриси айтсак, хатимиз йўқ ҳисоби-да.

Қ о д и р қ у л (*қоғозни олиб қўйиб*). Домуллалик-

нинг бариси хатми қуръон билан таъзияга экан-да. Ҳасан ака, сиз бораверинг, мен ҳозир мирза келса, ёздириб юбораман.

Турадилар. Фотиҳа. Тўнларни тахлайдилар.

Ҳасан. Ака, бу тўнлар ҳам шу ерда турсин, кеч-қурун олиб кетармиз.

Қодирқул. Хўп-хўп.

Тўнларни қўйиб, Нурмат билан домулла чиқиб кетадилар.

Учинчи мажлис

10 Қодирқул, Ҳасан, бир оздан кейин Мирза, Холмат.

Ҳасан. Мирза қанилар?

Қодирқул. Ҳоким тўранинг бугунги зиёфат анжомларига кетган эди. Келса, дарров юбораман.

Ҳасан. Жон ака, бизнинг ўшал ишни ҳам...

Қодирқул. Ер сизники бўлиб қолди. Илгаридан мен бошлаб қўйганман. Бу ҳовлини бўлса, бир туҳматни бошлаб келасиз, ҳукм биздан, хотиржам.

Ҳасан. Индиндан кейин шу муаллим домуллани ҳам йўқотиш керак. Негаким, бора-бора болаларнинг
20 оталари олдида ҳурмат орттириб қолса, ёмон бўладир. Мана бу сайлов ўтсин, мен сизга бир-иккита йўл ўргатаман. Шунини ёзиб берасиз. У ёғини ўзим тўғрилайман. Бугун кечаси ҳоким тўрага ҳам озгина учини чиқариб қўямиз.

Қодирқул. Жуда яхши бўладир.

Ҳасан. Бироқ меним ўзимга бир бало бўлмасми экан?

Қодирқул. Э, қўрқманг. Бу тўғрида Тошкент инспекторлари томонидан бизга яшриқча таълимотлар
30 бор. Бу тўғридаги хизматларингизга зўр медаллар оласиз.

Ҳасан. Эй, оғзингиздан ўргилай сизнинг.

Қодирқул. Сиз пулдан ташвиш тортманг. Мен бугун кечаси банканинг упрավлашийси билан гаплаш-

дим. Задгавайни топширгунча кўпчиқларни ҳам бир-иккита одамларнинг вексилига қўл қўйдириб топшириб, беш-олти юз сўм оламан. Сиз ишлай беринг.

Ҳасан. Ҳа, биз хотиржаммиз-ку-я, хайр!

Қодирқул. Хўш.

Ҳасан кетади.

(Ўз-ўзига.) Хўш, энди нима қилдик?

Мирза киради.

Мирза. Ассалом алайкум!

Қодирқул. Ҳа, нима қилдингиз? 10

Мирза. Икки яшиқ вино, коньяк, олти яшиқ пиво олиб келдим, ҳоким тўранинг ўз повурлари келадирган бўлди.

Қодирқул. Тўнлар нима бўлди?

Мирза. Ун дона кимхоб, йигирма тўрт дона ҳар хил банорас, беқасам, атлас тўн олдик. Хотинлар учун уч тўп тоза бархит ҳам олиб қўйдик.

Қодирқул. Буларни жойлаб, дарров Зокир акага битта расписка ёзиб, икки юз сўм олиб, Ҳасан акага топшириб келинг. Унгача мен банкага бориб келай. 20
Ундан кейин бу ердаги баъзи кам-кўстларни қиласиз.

Мирза чиқиб кетадир. Холмат кирадир.

Холмат. Ака! Холам ўсалроққа ўхшайдилар, ойнмлар сизни чақирришиб қолдилар.

Қодирқул. Йўқол! Ўлса, ўлиб қўя қолсин. Қўзимга шу тобда она тугул пайғамбар ҳам кўринмайди. Қириб айта қол, қўлим тегса, кирарман. Бўлмаса, мабодо, фалокат, ўлиб-нетиб қолса, секингина товуш қилмасдан, ошхонанинг ёнидаги қазноққа жимжит қилиб қулфлаб қўя қолсинлар. Эртага сайловдан кейин дафн 30 қилармиз. (Холмат чиқмоқчи бўлади.) Тўхта, извошни кўшдингми?

Холмат. Тайёр.

Қодирқул. Ундай бўлса, мени дарров банкага

ташлаб келасан-да, кейин қўйхонадаги ола бўрдоқини, омбордан ярим чорак гуруч олиб, секингина боғ томондан Ҳасан акангникига ўтказиб қўясан. Бор дарров!

Холмат чиқади.

(*Ўз-ўзига*). Ҳо, ҳо, ҳо, ҳали додхоҳ, додхоҳ деб кўзимнинг ёғини еб, энди бугунги кунда тўртта ифлос камбағални ёнингга олиб, иш кўрмоқчимсан? Кандидатимни-ку бўламан деб ҳар қанча тортишса, ҳаққи бор. Сенга ким қўйди сипоҳигарчиликни? Бир минутда мактабингнинг эшигига тамбани қўйиб, ўзингни дарбадар қила олишимни билмасми эдинг? Мени-чи, Қодирқул дейдилар. Мен ҳаммангни кафангадо қиламан, деб бу амални сотиб олдим. Мен халқнинг ҳовлисини ўғридан қўриқлайман, деб буни олдимми? Йўқ! Мен-чи (*киссасини кўрсатиб*), мана буни тўлғазаман, деб амалдорликни олдим. Ҳаммангнинг қонингни ичаман. Қани, сайлама-чи? Сайласанг бир бало, сайламасанг минг бало, мени биласанми?

Рустам киради.

20 Тўртинчи мажлис

Қодирқул, Рустам.

Рустам (*таъзим билан*). Ассалом алайкум!

Қодирқул (*кўришиб*). Нима гап?

Рустам. Сизни ҳоким тўра чақирадилар.

Қодирқул. Бир хуш хабар борми?

Рустам. Берадирганни бера берасиз. Эшик ёнбошидан қулоқ солиб турсам, ҳоким тўра, «Менимча, Қодирқулнинг ўзи бўлиши керак, халқ билан бизнинг нима ишимиз бор?! Қодирқул бизга синамоли киши, ўзимизга керакли одам» йўсинида сўзлаганларини эшитдим.

Қодирқул. Сени бирор қишлоққа амин қилишга қарздор бўлдик-да.

Рустам. Меним бу югуришлардан бўлган мақсадимни ўзингиз биласиз-ку.

Қодирқул. Ҳа, ҳа, дардинг ҳали ҳам ўшал Ота нонвойнинг хотинини чиқариб олишдами?

Рустам. Улаёздим, ака, кошким бундай гапиришиб-нетиб юрса ҳам майли эди.

Қодирқул. Ундай ишлар бизга ўйин. Назарингни жуда ҳам паст қилма, мохов! Юр, кетамиз. *(Чиқиб кетдилар.)*

Мирза киради.

Бешинчи мажлис

Мирза ёлғиз.

10

Мирза *(тездан бир хат ёзади, чиқмоқчи бўлиб турганда, халққа қараб)*. Оҳ, шўринг қурсин, фуқаролар! Биласизми, бир мингбошини сайлаш учун қандай ишлар бўлиб туради? Тўрт куннинг ичида мана шу икки юз сўм билан бир меним ўз қўлимдангина чиққан ақча икки минг уч юз етмиш бир сўм бўлди. Ҳали ҳоким билан приставларга берадирган ақча, мингбошилик буйруғини олганда қиладиган чиқимлар бу ҳисобдан ташқаридир. Яна ўз қўли билан берганлари ҳам бирталай бўлгандир. Уларнинг чамасидан хабарим йўқ. 2) Ойликни сўрасанг, ҳар ойига олтмиш беш сўм, агар шу меним қўлим орқали чиққан ақчанинг ўзини тўлайман деса, олган ойликларини емай-ичмай уч йилда зўрға тўлаб қутулади. Бунча чиқимга кераксинган пулни қаердан тўплашини биласизми? Албатта, сиз билан менга ўхшаган, қўл учи билан қора кун кўргувчи бечора ҳам беваларнинг уйини ёндирриш, уларни хонавайрон қилиш, пора, қурма, жузъя, муҳрона деган турлитуман жабрли солиқлардан тўплайдилар. Бойлар тўрт пул, мулла-эшонлар бир пул беради, дейсизми? Қайси 30 гўрда! Қайта ундай текинхўрлар ҳам қўшилиб, бевабечораларни кемирадилар. Бу зулмларнинг бутун оғирликлари шўри қуриган косиблар, саратон иссиғида куйиб-ёниб кетмон чопадиган камбағал деҳқонлар устига тушади. Ҳали инсонлик ҳуқуқ, талаблари нари турсин, тўғри сўзга оғиз очган бевабечора фуқаронинг оғиз-

бурни қонга бўялади. Буларнинг ҳаммасига энг биринчи ва катта сабаб халқнинг нодонлигидир. Олиқ-солиқ билан қаноатлансалар ҳам гўрга эди. Бунинг устига, кимнинг қизи, кимнинг хотини чиройли бўлса, унинг номусига тегадилар.

Вақти-фурсати келиб мазлум косиб ва деҳқонларимиз бундай йиртқич, қон ичувчи ёвузларнинг темир тирноқларидан озод бўларлар ҳам.

Парда тушар.

بولشېڭز بوتون دونباپوقسوللارى!

(شورا سايلالوى موناسىيەتى بىلەن)

دەمىزە جەكىمىزادە.



بورونىڭى سايلالولار

ئىككى پىردەلك پىيەسىسە .

(«زەرەقشان» گەزىتىسىنىڭ قوشمە نامى)



«زەرەقشان» مەتبەئەسىدە ياسالدى .

1926 يىل نوبەبىرە سەپەر قەلئەدە .

«Бурунғи сайловлар» пьесасининг алоҳида нашри. Китобнинг титул варағи.

ИККИНЧИ ПАРДА

Бу пардада қатнашадилар:

(Биринчи пардадагилардан бошқа)

- Маъмурбой** — авваллари Ҳасан элликбошининг балохўрларидан бўлиб, кейинги чоқлари қонхўрлик орқасида бой бўлган яқин одамларидан. Сал қора тусда, мош-гуруч ҳам тўғарак соқол. Аста сўзлайдиган бир киши, 45 ёшда.
- Қосимжон** — мингбошининг катта хотинидан бўлган жуда чиройли ўғил, 12 ёшда.
- Қози** — мингбошининг кичик хотинининг отаси бўлиб, мингбошидан ҳам муфлис, ҳаромхўр, бадкор, узун бўйли, соқоли кўпроқ оқарган, озгин этли, афти хунук, тез сўзлайдиган бир киши, 58 ёшда.
- Муаллим** — шу маҳаллада усули жаҳид мактабини ўз ташаббуси билан очган, чўққи соқол, ўрта бўйли, кўкимтир юзли, юмшоқ сўзли, замонга мувофиқ кийинган бир киши, 31 ёшда.
- Аҳмадақа** — Ҳасан элликбошининг қўшниси, бу кўпроқ жуда аста сўзлагувчи бир қосиб, 70 ёшда.
- Пирмат** — Турсунали бойваччаниннг чоракори. Ҳасан элликбоши олмоқчи бўлган ерни олиб қўювчи бир киши, гавдали, кўса, кўкимтир, чапанича ва қишлоқча сўзлайдиган бир киши, 43 ёшда.
- Дурнисо** — Ота нонвойнинг Рустам яхши кўриб қолган хотини. Оқ, ўрта бўйли, қора соч, қора кўз, жуда чиройли ҳам ботир ва тўғри бир хотин, 25 ёшда.
- Собирбой** — оддий ерли кийимда бир киши бўлиб, Қодирқул мингбошининг дарвозабон палискаларидандир, 30 ёшда.

Саҳна икки турли бўлади: 1) Саҳна бўлмаган жойда, масалан, қишлоқда ўйналса, халқ ўртасида икки-уч дона наMAT ёки гилам билан ҳар томонга кўрпача ёзилиб, ёстиқлар қўйилади, бир томонда ёзув столи, давоТ, қалам ва қоғозлар қўйилади. 2) Саҳна бор жойларда жуда кўркам ва бироқ Шарқ тарзи меъморисида бир уйда шкаф, камут, мебеллар, темир каравот ҳам тоза кўрпача ва ёстиқлар бўлади. Ерга гиламлар солинган, деворда қилич ва тўп-пончалар орасида Николайнинг, бир ёқда хотинининг суратлари осилган, деворларда тоза қоziқ рўмоллари, бир дона катта девор ойнаси, бир дона девор соати ва бошқалар... Қодирқул билан Маъмурбой сўзлашиб турган ҳолларида парда очилади. 10

Биринчи мажлис

Қодирқул, Маъмурбой.

Қодирқул. Қани, нима дейсиз? Биздек сиёсат эгаларига гап деган бир мартаба гапирилади.

Маъмурбой. Додхоҳ, биз ҳам биламизким, ху-дованди карим сизга берган мартабани ҳар кимга ҳам насиб қилмайди. Сиз каби сиёсат эгаси бўлиш ҳар кимнинг иши бўлмагани сингари, сизнинг тўшагингизга оёқ босиш ҳам ҳар қандай қаланғи-қасанғи қизларни бах- тига учрамайди ҳам учрамасин, деб умид қиламиз. 20

Қодирқул (*силтаб*). Гапни калта қилинг!

Маъмурбой. Хўп! Сиз ҳам, биз ҳам биламиз-ким, фуқаро деган қаршилиқ қилиб ҳеч бир жойга бо-ра олмайди. У камбағал ҳам шундай-да. Қаршилиқ қилиб, «йўқ» дегани ҳам йўқ. Ёки бешик кетди бўлганда ҳам тоғасининг ўғлига хотин ҳам топилмай қолмайди. Бори-йўғи бизнинг ақлимизга келгани шудирким, ўрта орада битта-иккита сабаб бўладиган ҳодисалар бор. Йўқса, мингта ундай камбағалнинг яксон бўлгани би- лан сиз каби улуғларимиз марҳаматининг бошимизга бир марта соя солгани. 30

Қодирқул (*камситиб кулганча*). Нима ҳодисалар бўлар эди? Чап кўзинг учиб турсин денг! Арпамиз хом қолиб, аравамизни от торта олмай қолса-я, менга тик қарайдиган кўз-пўз ҳам борми ёки эрта-индин тағин янгидан сайлов бўлади, деб ўйлайсизми?

Маъмурбой. Додхоҳ, тиканнинг ҳадди борми-

ким, сизнинг пошнангизга қадалсин. Лекин офтобнинг иссиғи, қорнинг совуғи бўлгани каби ҳар нарсанинг ўзига яраша бир хосияти бор. Баъзи кишиларнинг қўлидан иш келмаганда ҳам, обрўйингизга бир хил маломат кетирадиган жойларни андиша қиламиз.

Қодирқул. Нима экан, билиб бўладими ўша андишаларни?!

Маъмурбой. Бир камчилиги шудирким, ҳали қиз ўн иккидан ўн учга энди оёқ босган ёш бола, иккинчиси шудирким, юзида оз-моз чиройи бўлган билан ўзининг тағи паст. Сизнинг остонангизга сира арзимайди. Учинчиси шудирким, бешик кетди бўлгандан буёқ ҳар йил расм-русмларни қилишиб, яқин вақтларда тўйлигини ҳам бериб қўйди. Тўйни бузганда, халқ ичида анча шов-шувга сабаб бўлади. Тўртинчиси шудирким, куёв бўлган киши қиморбоз, жоҳил, ифлос, шанғи бир бола. Албатта, у бир жанжал ёки бошқа бир гап билан сизнинг шуҳратингизга лат еткиришга икки дунёда ҳам қурби етмайди, лекин жаҳл устида 20 ўзини унутиб юбориб, бир номардликка киришса, мардумнинг ичида сизнинг маломатга гирифтор бўлишингизга сабаб бўлади. Қисқаси шудирким, паст билан бўлган ишнинг охири ҳам пастлик билан битади. Йўқса, ҳали сиз хотинликка сўрагансиз, эшик супуришга десангиз жон-жон деб келади. Биз жанобингизнинг хайрихоҳингиз бўлганимиз учун сўзимни тўғриси айтиб ўтишимиз керак. Сизга қиз топилмайдими, мингтасини топиб беришга меним ўзим тайёр, айлана қолай, додхоҳ.

30 Қодирқул. Меним ҳаммадан ҳам қизиққанам унинг ёшлиғи, кўркамлиғи, қола берса ўртадаги нафсоният. Оламан, дедимми, оламан, ҳам олишим керак. Ит бўлса, бит бўлса ҳам айтганим бўлсин. Биз мана шунинг учун бу амал деган мушкулни сотиб олиб турибмиз. Йўқса, мингбошилиқ қилмаганда, оч қоларми эдик?!

Маъмурбой. Йўғ-ей, албатта!

Қодирқул. Олиб бир кўрайлик, юракдаги ўчлар босилсин. Пастлик қилса, ана уларнинг биттаси бўлиб,

уйнинг бир бурчагида ўтирар ёки бир тепармиз, ўзини уйнинг таводонида кўрар, нима? Халқнинг маломати билан меним нима ишим бор? Қораланиш бўлса, ўртада турган гап. Шу халқми, ахир? Ундан кўра, кўрган-ўйнаганим ғанимат. Биз ҳам ўшаларчалик тарнов-парновингизни ҳўллаб қолармиз.

Маъмурбой. Албатта, бўлсин деганингиз бўлади-ю, додхоҳ, гап тарновда эмас. Ундай бойвачча ҳам камбағалларнинг юз хил дастурхонидан, сизнинг итингиз олдидан қолган бармоқдек суяк минг марта яхши. 10

Қодирқул. Биламан, янги йилга кандидатимиз мингбоши бўлиб қолсалар, «Меним қариндошимни Қодирқулга олиб бергансан», деб қамаб қўйса ҳам ажаб эмас. Амалдорларнинг ошнаси бўладими?

Маъмурбой. Додхоҳ, ҳар кимдан ҳар қанча шубҳа қилсангиз ҳам мендан сира кўнглингизга шубҳа келтирманг. Нимага десангиз, холис хайрихоҳман.

Қодирқул. Келинг-қўйинг, ака! Холис хайрихоҳ илгари туғилган бўлса, тупроқ остида қолиб кетди, энди туғиладиган бўлса, яна бирор минг йиллар бордир. 20

Маъмурбой. Додхоҳ,...

Қодирқул (*сўзни кесиб*). Азим кўнчини ёки кўчадаги биронта девонани нимага сайламадилар? Меним кандидатимнинг соққаларини сайлов қутимга юмалатган Ҳасан ака билан Маъмурбой акамнинг панжалари эмас, балки чўнтагимдан ўрмалаб чиқиб турган ўн туёқли ўргимчаклар эди. Мени кўп содда, деб ўйламаманг. Келинг, майда-чуйда гапни қўйинг. Туринг, боринг! Шу бугун қатъий жавобини олинг! Шу ҳафта қизини беришни билсин ёки турмага кириб ўтиришнинг ҳаракатини қилсин. У тарафини кўриш — меним ўз ишим. 30

Маъмурбой (*туриб*). Хўп, хўп, додхоҳ! Сизнинг розилигингиз шундай бўлса, истар хурсанд, истар хафа қилиб бўлса ҳам қўлимиздан келгунча кўндирамиз. У тарафида, ахир, ўзингиз бор-ку!

Қодирқул. Қани, қурбини кўрай, питирлаб кўрсин! Кимнинг жони бўлса, майдонга чиқсин. Боринг!

Маъмурбой. Хўп.
Чиқиб кетади.

Иккинчи мажлис

Қодирқул, Қосимжон.

10 Қодирқул. Падаринга лаънат! Сенинг қўлингдан келди-ю, меним ўрнимга мингбоши бўлиб, мендан ҳам хунукроқ ишлар қилмай қўйдингми? Халқ ихлос боғлаган битта соҳиб кароматинг Насруллохон эшонингми ёки Фозил уламонг, қайнотанг қози-домуллангми? Тўнғузнинг гўштини қўйсанг, макруҳ бўлади, деб ўзи пуфламай ейди. Уларга қараганда, мен чилтанман-а, чилтан. (*Уйлаб.*) Энди ҳар нарсадан илгари шу муаллимни йўқотиш керак. Менга қаршилиқ қилмаганда-ку... (*бошини қимирлатиб*), йўқ, янаги йилга бундан ҳам кўра серғамзароқ ҳунари чиқади. Уни йўқотиш керак. Уғлимни жуда бўлмаса, «туземний школ»га бераман, қўяман-да, (*узун ўйлаб*) энди бу ёғини-ку, сискной отделга ёзибми, бир бало қиламан, халққа ҳам бирор хунукроқ нарсани шуваб кўрсатиш керак, негаким, ҳа!..

Қосимжон киради.

20 Қосимжон. Дада! Уйда сизни битта кампир чақиради.

Қодирқул. Ҳа, Ҳури холами?

Қосимжон. Билмасам, бетига қараганим йўқ.

Қодирқул. Ҳай, айтгандек, сен кеча домулланима қилди деб мактабдан йиғлаб келдинг?

Қосимжон. Домуллам урди, деб келган эдим. Ундай қаттиқ ҳам урган эмаслар.

Қодирқул. Упди, деб келмадингми?

30 Қосимжон (*уялиброқ*). Қачон? Ундай деганим йўқ. Урди, дедим-ку!

Қодирқул. Эй, мен ҳали ҳаммага шундай деб қўйдим-ку! Домуллангни бу ердан кетсин, деб буйруқ ҳам бердим. Мени ёлғончи қилиб қўйдинг-ку, ўғлим, энди нима қиламиз?

Қосимжон. Мен ёлғончи қилдимми? Узингиз меним гапимни эшитмаган экансиз.

Қодирқул. Энди бўлмайди, ўғлим! Менга жуда ёмон айб бўлиб, мингбошилиқдан ҳам чиқиб қоламан. Ёлғон гапирдинг, деб мени қамаб қўйсалар, нима қиласан?

Қосимжон. Нима қиламиз бўлмаса, дада! (Қодирқулнинг пинжигига суқилади.)

Қодирқул. Энди, майли, кета берсин домулланг, мен бошқа домулла олдириб келаман. Мен ҳали домуллангни чақириб уришиб, «Нимага сиз меним ўғлимни ўпдингиз?» дейман. Сендан сўраганимда, «Ўпдилар», дегил, тузукми? Бўлмаса, ёмон бўлади.

Қосимжон. Мен қандай айтаман, уялмайманми, дада?

Қодирқул. Айта берасан, лаънати! Бўлмаса, ҳаммани шарманда қилиб қўясан. Ундан кейин сенга дада ҳам йўқ. Бўлмаса, худди Собирга урдириб, ҳамма ёнингни ёрдираман. Урта ерда тойчадан ҳам қоласан. Тузукми? 20

Қосимжон (йиғламсираб). Ахир...

Қодирқул (қаттиқ). Қани, айтма-чи...

Қосимжон (қўрқиб). Айтаман.

Қодирқул (туриб). Юр, бўлмаса, сенга жуда бошқача домулла келтириб бераман, ҳам эртага Холмат билан бирга бориб, тойчани олиб кел.

Чиқадилар. Холмат киради.

Учинчи мажлис

Холмат, бир оздан кейин Қосимжон.

Холмат (шипириб туриб). Бу хўжайинда бўлса, 30 кеча-кундуз келаси йилдаги сайловнинг гами. Мендачи ичкаридаги иккита эски мижоздан айрилиб, яқинда келадиган пошшоҳонни ўзимга қандай қилиб элактиришнинг гами. Нимага десангиз, хўжайиннинг ёшлари бир жойга бориброқ қарамай қўйганга, бир ёқдан, ўзи-

- мизнинг ҳам биронта дилкушони олишга кучимиз етмаганигами, билмайман, бир оз гирд-гашт қилиб келар эдик. Мана энди, шуҳратингдан ўргилай, мўъжазгина, у тиззадан бу тиззага учиб-қўнадиган янги пошшоҳоннинг келишларини эшитиб қолгандан буёқ мингбоши поччадан ҳам илгари бизнинг юрагимиз диринг-диринг ўйнайди. **Билмайманким**, у жонимни олгур, бизнинг бу кир чопон билан ёғлиқ дўппини назарга иларми экан? Мана бизда бу янги ишқ мижозининг ғами, бир ёқда,
- 10 ичкаридаги иккита рўдапо қоровулдан ўлмасдан қутулишнинг ғами. Бунинг устига қоматингнинг қурбони бўлиб кетай, Қосимжоннинг ҳажр ва фироқи, буниси кундан-кун юрагимда чигирткадек тухумлайди. Бундай ўйлаб қарасам, бошимдан-оёғимга, кипригимдан-тирноғимгача ишқ-муҳаббат деган жонивор ўликнинг кафанидай ўраб олган. Қаёққа қарасам, ҳур билан ғулмон қучаман-а! Тасаддуғинг кетай. Энди ичкаридаги ойимлардан сўрасангиз, бир ёқдан, кундошликнинг ғами бўлса, бир ёқдан, меним ҳам ўшал томонга оз-моз
- 20 ёки бутунлай қийшайиб кетишимнинг ғами. Ишқилиб, ичимизда беғам киши йўқ-да. Охири бахайр бўлсин.

Қосимжон киради.

Қосимжон. Холмат ака!

Холмат. Лаббай!

Қосимжон. Кичик бобом! «Тезроқ аравани қўшин, мен Шайидхонага бораман», дейди.

- Холмат. Хўп, (*халққа*) иккала бобонгизни ҳам борса-келмасга бадарға қилиб олиб борсак тузук эди. (*Қосимжонга.*) Опангиз ҳам борадиларми? (*Халққа.*)
- 30 Уф, бу ҳам бор-а. Қани, давлатинг бўлса-ю, опасининг тўйинга-тўй тўкиб, хипча белларини уч кунлик ойдек камалак-камалак қилиб эгиб юрсанг. Вой-ей, қовурғаларим қайишади.

Қосимжон. Холмат ака, менга чўзма қани?

Холмат. Аввал бизга ўпич қани?

Қосимжон. Ҳадеб ўпа берар экансиз-да. Аввал чўзмани беринг.

Холмат. Аввал сиз чўзманинг ўпичини беринг-чи!

Қосимжон. Чўзманинг ўпичи қандай тагин?

Холмат. Чўзманинг ўпичи ҳам ўзига ўхшаган чўзиқроқ бўлади!

Қосимжон. Ўпичнинг ҳам чўзилатурғони бўлади-ми? (Кулиб.) Ғалати гапларни топасиз.

Холмат (қўйнидан чўзмани олиб, юқори кўтариб). Ман сизга чўзманинг ўпичини кўрсатай. Мана, сиз икки қўлингизни узатиб, чўзилиб олинг!

Қосимжон (икки қўлини тобар чўзиб). Беринг 10 энди, Холмат ака, бўйим етмайдур.

Холмат (чўзмани тезлик билан берадур, икки қўлини унинг қўлтиқлари остидан ўтқариб оладур ва қучоқлаб, ўпиб туруб). Мана шуни чўзманинг ўпичи, дейдилар, ука.

Қосимжон (аччиғланиб, кулиб). Бўлди энди. (Тортиниб.) Бўлди, дейман. Ҳали замон шовқин соламан. Бўлди, дейман, Холмат ака.

Холмат (қўйиб юборадур). Мана, бўлди бўлмаса.

Қосимжон. Ғалатисиз-а!

20

Чиқиб кетар.

Тўртинчи мажлис

Холмат, Қодирқул.

Қодирқул. Холмат!

Холмат. Лаббай, хўжайин!

Қодирқул. Қани, қанақа эди, ҳа, қани, бир мақтаб қўй-чи! (Ўтириб.) Ҳа, оби равон, ҳа, қани!

Холмат (уялиб). Қўйинг, хўжайин!

Қодирқул. Бўл, санқиллама! Ҳа, қани.

Холмат. Оби равон, боғи жанон, шоҳ супага зеби 30 жаҳон, мурча миён, pista даҳон, нозик адо, пари жайҳон, яъни исми шарифлари Маликахон. Қим эканлар, десам, Шокир аллопнинг хотинлари-ю, Муса қаллобнинг қизлари экан. Дўндиқча-ю мўндиқча, хизмат қилай ўлгунча, десам, қўл узатманг тиллага тўлдирмасдан сандиқча, дейдилар-а! Ака, Шокир аллопнинг ҳам

бахти заб баланд келганми, олмага тушган ҳашарот-дек хотинга хўп ярашсалар керак, Зулфиддин маҳдум!

Мингбоши кулар.

Жуда мақтай бериб ўлдик-ку, Ҳури хола бирор хуш хабар келтиргандир.

Қодирқул (кулиб). Ҳа, тайёрлаб келдим, деди. Бугун-эрта эри бир жойга кетса, базмини кўрар эканмиз. Тур, бир чилим сол!

10 Холмат. Илоҳим, саломат бўлсинлар-да. (Чиқади.)

Қодирқул. Муаллимнинг бўлса, ҳисобини топдик. Энди шу Шокир аллопнинг хотинининг ҳам бир базмини кўргандан кейин, Тўйчи бойваччанинг ҳам хотинини бир кўриш керак.

Холмат чилим келтиради.

(Чилим чекиб), дарров эллиқбоши билан муаллимни айғиб кел, дарров келсинлар.

Холмат. Хўп. (Чиқади.)

20 Қози домулла билан имом домулла кирадилар. Салом, кўришиш ва фотиҳа.

Бешинчи мажлис

Қодирқул, қози, имом.

Имом. Мирзаларини қамалган, деб эшитдик. Бирор беодобликлари содир бўлгандир. Ўзлари жуда яхши йигит эдилар.

30 Қодирқул. Ҳа! Унинг ўзининг газета ўқиши бошига етти... Ўзингиз биласиз-ку, ҳоким тўра ҳамма вақт: «Газета ўқийдиганлар ҳукуматга қарши кишилар», деяр эдилар. Тўғри чиқди. Ҳали унга аралашади, ҳали бунга. Ҳатто менга ҳам насихатгўй бўлиб қолаёзди. Суриштириб қарасам, кечаги сайловда пилтинг-пилтинг қилиб юрганларнинг энг бошлиғи шу билан муаллим экан.

И м о м. Ҳа, балли! Мен айта олмай, истихзо қилиб юрар эдим. Иккала падар лаънатиларда ҳам бир вақт намоз йўқ, тонг отгунча ивир-шивир қилиб чиқар эди. Ҳай, ҳай, заб яхши қилибсиз, аз бало ҳазарди-я.

Қ о д и р қ у л. Муаллимни ҳам ҳозир бартараф қиламиз, деб турибмиз.

И м о м. Э, йўқолсин бу кофурлар-е, хайриятким, балонинг олдини олган экансиз!

Қ о д и р қ у л (қозига). Турсунали бойваччанинг чоракори Пирмат билан Ҳасан аканинг иши нима бўлди?

Қ о з и. Унинг битишига сал қолди. Бекорга бердим, деганини иқрор қилдириб, ўн саккиз кунга ҳукм қилган эдим, ерни бутун беришга рози бўлишди. Кеча ернинг васиқасини олиб келганлар. Биз тўйга кетган эдик. Эҳтимол, бугун келиб қолар. Ҳасан ака пулни бераверса, аълам чиқиб ўлчаб, васиқасини қилиб бераверади. Пирматнинг оғзидан бир-икки ёмон гап чиққан эди. Бир ойга ҳукм қилиб қўйдим. Эҳтимол, элликбошининг иқболига арзонроққа бериб қолса.

И м о м. Ҳа-е! Ҳар нима бўлса ҳам шуларга ёрдам қилиш керак. Негаким, шулар одамга ҳамма вақт керак бўлади. У молфаҳм қишлоқи нимага ярар эди?!

Қ о з и. Мана мен домуллани қўшиб сизга олиб келдим. Собир калланинг иши нима бўлди? Ииғлай бериб жуда бизни безор қилди-ку!

И м о м. Шундай, бир ёрдам қилинг, додхоҳ! (Қўл қовуштириб.) Ёрдамингизни аямасангиз экан, энди икковимиз ҳам ўртага тушиб қолдик.

Қ о д и р қ у л. Одам ўлдирганлигини иқрор қилиб бўлган. Иқрор қилмасин, деган эдим. Судга учраган эдим: «Тўрт-бешта етим боласи, тул хотини қолибдир. Кимн ўн йилга кесилади, бироқ шу ўликнинг томонидан закунчига, қўрбоши, пристав, ҳокимларга тузукроқ пул берилса, шуни бир ойга қолмай чиқарса бўлади», деди.

Қ о з и. Пича пул олиб келиб, ташлаб кетди. Энди наҳминан қанча кетар экан?

Қ о д и р қ у л. «Бу ишни бир ярим минг сўмсиз битириб бўлмайди», деб айтди.

Қоз и. Э ҳали у: «Беш минг сўмгача бераман», деб айтди. Ҳозирча минг сўм ташлаб кетди.

Қодирқул. Ундай бўлса, ўша пулни бериб юборинг, мен бир учрашай.

Муаллим, Ҳасан ака кирадилар.
Саломдан кейин турадилар.

Мен айтай, бир луқма ош қилсин.

Қоз и. Йўқ, биз ҳозир бориб турайлик, сиз ҳам борарсиз.

10 Қодирқул. Мен бориб келдим.

Қоз и. Хайр, бўлмасам.

Қоз и билан имом хайрлашиб кетадилар.

Олтинчи мажлис

Қодирқул, муаллим, Ҳасан ака, бир оздан кейин Холмат, Қосимжон.

Қодирқул (*ўтириб*). Мен сени туппа-тузук одам, деб юрсам, шундай расвомисан? Халқ болаларининг саводини чиқаради, десак, сен бошқача қилиб, баччабозлик қилиб саводини чиқарар экансан-ку!

20 Муаллим (*ҳайрат билан*). Қандай, додхоҳ?!

Қодирқул. Тагин қандай бўлар эди! Узингнинг қилган ишингни ўзинг биларсан. Лаънати! Ифлос!

Муаллим. Тақсир, мен нима қилдим?

Қодирқул. Санинг баччабозлик қилишинг учун бошқа бола қуриб қолдимикин, меним боламга ёпишдинг?

Муаллим (*ёқасини ушлаб*). Субҳон обло!

Ҳасан. А? Ростми, додхоҳ! А, минг лаънат сизга, домулла-е! Уялмадингизми?

30 Қодирқул. Холмат, Холмат!

Холмат. Лаббай. (*Киради.*) Лаббай, хўжайин!

Қодирқул. Қосимни чақир.

Холмат чиқади. Қосимжон киради.

Эй, одам бўлмай ўл! Қосим! Сени шу домулланг ўпди-ми? Сенга айтаман!

Жимжит.

Сенга айтаман!

Қосимжон. Ҳа. *(Чиқиб кетади.)*

Қодирқул. Тур, йўқол, ҳозир кўчиб кет! Мен устозлигингни ҳурмат қилдим. Бўлмаса...

Муаллим. Мендан гап-мап...

Қодирқул. Кет, дейман, падар лаънат! Ҳозир 10 турмага юбораман.

Муаллим чиқади.

(Ҳасанга). Боринг! Буни ҳозир йўқотиб келинг! Аҳмад ака нима қилди?

Ҳасан. Ҳеч ...боёғи шанқилиғида турибдир.

Қодирқул. Қани ўзи, ҳозир итлигим тутиб турибди.

Ҳасан. Келган, мана шу ерда.

Қодирқул. Чақиринг, кирсин.

Ҳасан чиқади.

20

Мана шу гапиртирмаганнинг ўзида катта сиёсат бор.

Аҳмад ака киради.

Еттинчи мажлис

Қодирқул, Аҳмад ака, бир оздан кейин Холмат, Собир, Пирмат, Рустам, Дуринисо.

Аҳмад. Ассалом алайкум, додхоҳ, *(ийглаб)* қиёматда қўшнидан деганлар. Биз бечораларга раҳм-шафқат қилинг. Ўзингиз биласизким, менга етти-саккиз жон қарайди. Ҳеч биттаси дардимга дармон бўлолмайди. Ёелим букрайиб кўзларим хиралашган. Ҳар ҳафтада 30

зўрға икки жуфт кавушни тикиб, рўзгоримга нафақа қиламан. Шу мўсафидлигим, қўшнилигимни ҳурмат қилсангиз, нима бўлади? Ахир, ўзи катакдек бўлган ҳовлининг ярмини бергандан кейин етти-саккиз жон бир уйда қандай қилиб сиғишамиз, жон болам?

Қодирқул. Гапни чўзма, мунофиқ! Берасанми, йўқми? Шуни айт! Мени биласанми?

10 Аҳмад (*ҳамон йиғлаб*). Жон болам, сизни билгандан йиғлайман. Кичикликда ўз қўлимда катта бўлдингиз.

Қодирқул. Гапни калта қил, дедим. Берасанми, турмага кетасанми?

Аҳмад (*қаттиқ йиғлаб*). Хайр, болам, қариган чоғимда кўргиликни солган бўлса, худойимга ёшлигимда қилган бир ёмон шумлигим бордир-да. Нима қилай? Ҳар нарса бўлсам бўламан. Бироқ тўрт-бешта жўжаларимнинг ҳақиға жабр қилиб, уларни кўчаларда сарсон қилмайман. (*Йиғлайди.*)

20 Қодирқул. Холмат, ҳо, Холмат! Холмат. Лаббай. (*Киради.*)

Қодирқул. Собир борми? Чақир, мана бу бетавфиқни миршабхонага бериб келсин. Ҳали бери бунинг кўзи очилмайди.

Холмат чиқади. Собир киради.

Падарингга лаънат! Олиб бор буни, миршабхонага топшириб кел! Ҳукуматни биласан!

Аҳмад. Болам, ҳо, болам! Гўдакларимни қақшатма.

30 Қодирқул. Олиб бор, дедим. Гўдагининг ҳам падарига лаънат.

Собир. Юринг, ота!

Туртиб олиб чиқади, Холмат киради.

Холмат. Пирмат келди, «Кирайми?» дейди.

Қодирқул. Ҳаммаси ҳам вақтида келмакда. Чақир, кирсин!

Холмат кетади. Пирмат киради.

Бунни ҳам юбориш керак.

Пирмат. Ассалом алайкум, ота! (Кўришмоқчи бўлади.)

Қодирқул. Утир ўша ерда!

Пирмат ўтиради.

Ҳа, нима деб келдинг?

Пирмат (қоғоз бериб). Арзимиз бор эди.

Қодирқул. Обор, менга арза керак эмас, ерни берсанг қутулсан, бўлмаса қози бир ой ҳукм қилган 10 бўлса, мен ўн ой ҳукм қиламан.

Пирмат. Тақсир!

Қодирқул. Тур, кет, дедим. Ҳозир бўлганингча бўласан.

Пирмат. Хайр, ака!

Қодирқул. Чиқ, дедим, падар лаънати ит! Эртадан қолдирмай васиқасини қилиб бер, бўлмаса, умрингни турмада ўтказаман.

Пирмат чиқиб кетади. Холмат билан Рустам кириб келадилар.

20

Рустам. Ака! Хотинни олиб келдик. Қирсинми?

Қодирқул. Ёмон бошлабсан-да! Ҳайрон қолдим-а!

Рустам. Эй, ака! Унинг уйига учта ўқни кўмдиргунча жигарларим эзилиб кетди. Сиз ол дегандан кейин осмондан бургутни ҳам оламиз. Ишқилиб, шунча меҳнатимга яраша, узоқроққа кетарми экан?

Қодирқул. У топилган ўқ, уни яна қайтиб шаҳарни кўра олмайдиган жойга юборади. Сен бор, ана у чолни қамаб, ўша ерда бўйнига қўй. Бунни мен ўзим тўғрилайман. Қира берсин.

30

Рустам чиқади. Дуринисо кириб салом беради.

Дастлаб бир ўзимиз тузини татиб кўрайлик. Жуда куйдим, ёндим. Утир! Ҳа, нима гап?

Дуринисо. Айланай, тақсир! Отам ўрнига отам бўлинг, меним кишимнинг сира бундай ёмонликлари

йўқ эди. Уни ана у битта палискангиз шундай қилди, нима бўлади, бир раҳм-шафқат қилиб, буни қутқазиб юборсангиз.

Қодирқул. Сиз у гапларни гапирманг! Биласизми, сизни ҳам пристўфлар протокол қилиб кетган. Эрта-индин эрингиз Сибирга кетади. Сизни ҳам олиб, қамаб юборадилар. Лекин менинг сизнигина қутқазиб олиб қолишга кучим етади. Бироқ, унинг ҳам шарти бор.

10 Дуринисо. Вой, қандай қиламан, худо-ей. (*Ийғайди.*)

Қодирқул. Хўп, десангиз, мана мен бел боғлайман.

Дуринисо. Умид билан бир ёстиққа бош қўйган эдим. Энди мен уни шундай қора кунларда юбортириб, ўзим ҳаргиз бунда қолмасман.

Қодирқул. Сиз девона бўлманг. Эрингиз билан бирга қўймадилар. Уни бошқа, сизни бошқа томонга юборадилар. Сиз бутун эркаклар, ёмон солдатлар ичида кўп оёқ ости бўласиз. Ўзингиз ўйланг.

20 Дуринисо. Вой, ундай бўлса, мен нима қилай?

Қодирқул. Мен сизга бир гап ўргатаман. Сиз мана шу гапни айтсангиз, қутуласиз-қоласиз. Лекин ҳалиги мен айтган шартни қабул қилганингизда.

Дуринисо. Вой, айланай, тақсир! Ё бирга кетаман ёким ўзимни ўлдираман. Худои расулнинг ҳурмати, гапим шу.

30 Қодирқул (*тесқари қараб*). Бунга ҳозир гап маъқул қилиб бўлмайди. Яхшиси эри кўзидан йўқолса, ундан кейин кўндириш осон бўлади. Ҳури холанинг ўзи боғлайди. Лекин қуруқ бўлмасин, бир кўриб қолиш керак. (*Урнидан туриб, Дуринисога яқинлашади.*) Бўлмаса, мен бир гап ўргатай, бир айтиб кўрасиз. Эрингизни шу гап билан олиб қола билсангиз, хўп, бўлмаса, ўзингизни қутулишингиз ҳам ғанимат. Сал қулонингизни берироқ олиб келинг, биров эшитса, яна биз айбдор бўлиб қолмайлик.

Дуринисо. Вой, айланай, болангизни тўйини кўринг. (*Яқинроқ келади.*)

Қодирқул. Айтасизким... (Бирдан чимматни очиб.) Оҳ! (Упмоқчи бўлади.)

Дуринисо (тезликда). Вой, ўлим бергурлар, (шاپалоқ билан солади, Қодирқулнинг оғзи қонайди) ҳамманг бир экансан, (аччиғидан чимматни унутади) золим, шафқатсизлар! Ҳали, бева-бечора фуқарога бошимиз деб қилган ишларингиз шуми?

Қодирқул (бир қўли билан рўмолча ушлаган ҳолда оғзини артиб, иккинчи томондан ялиниб.) Секин-секин, мен сан тўғри хотинми, эгрими, деб синаганим 10 эди.

Дуринисо. Номаъқул қиласан. Минг лаънат сендек золимга! (Халққа.) Шўрларимиз қурсин биз хотинларнинг, қачонгача шундай эркаклар қўлида тўптош бўлиб юрамиз. Эй худо, кўтарсанг-чи шу золимларни бизнинг бошимиздан. (Кўзи тиниб йиқилади.)

Парда тушади.